

УДК 342.951:351.9:[342.72/.73]

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.35>

РОЛЬ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ У ЗАПОБІГАННІ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Веселов М.Ю.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецький державний університет внутрішніх справ
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3963-2764>

Пилипів Р.М.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права та гуманітарних дисциплін
Івано-Франківської філії
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0351-5988>

Веселов М.Ю., Пилипів Р.М. Роль громадського контролю у запобіганні та протидії домашньому насильству.

У статті досліджуються теоретично-правові засади одного з напрямів участі громадськості у реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству – громадського контролю. Запобігання та протидія домашньому насильству будується на засадах взаємодії цих суб'єктів з громадськими об'єднаннями, неурядовими організаціями, засобами масової інформації. Стан опрацювання зазначеної тематики свідчить, що широке формулювання загальних цілей діяльності громадських інституцій, спрямованої на подолання домашнього насильства, на сучасному етапі (навіть в умовах повномасштабної війни в Україні) потребує конкретизації. Метою цієї статті є встановлення ролі інституту громадського контролю у запобіганні та протидії домашньому насильству, а також з'ясування правових підстав його здійснення, задля окреслення можливих перспектив подальшого удосконалення українського законодавства. Встановлено, що громадський контроль за дотриманням законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є: формою організованого та переважно опосередкованого впливу громадян на ефективність державної політики щодо запобігання та протидії домашньому насильству; одним із засобів гарантування дотримання законодавства та підвищення відповідальності органів державної влади і місцевого самоврядування (їх посадових осіб) за належне виконання їхніх обов'язків за даним напрямом державної політики; необхідним компонентом ініціювання подальших реформ та впровадження новітніх проєктів і програм запобігання домашньому насильству в державі. Доведено, що для підвищення ролі громадського контролю

у сфері запобігання та протидії домашньому насильству було б доцільно розширити коло суб'єктів та форми здійснення цього виду контролю безпосередньо у нормах Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Ключові слова: громадський контроль, домашнє насильство, державна політика, запобігання, протидія, громадська організація.

Veselov M. Pylypiv R. The role of public control in preventing and combating domestic violence.

The article examines the theoretical and legal foundations of one of the areas of public participation in the implementation of state policy in the field of preventing and combating domestic violence – public control. Prevention and counteraction to domestic violence is based on the interaction of these entities with public associations, non-governmental organizations, and the media. The state of elaboration of this topic shows that the broad formulation of the general goals of public institutions aimed at overcoming domestic violence at the present stage (even in the context of a full-scale war in Ukraine) needs to be specified. The purpose of this article is to establish the role of the institute of public control in preventing and combating domestic violence, as well as to clarify the legal basis for its implementation, to outline possible prospects for further improvement of Ukrainian legislation. It is established that public control over compliance with the legislation in the field of prevention and counteraction to domestic violence is: a form of organized and mostly indirect influence of citizens on the effectiveness of state policy to prevent and combat domestic violence; one of the means of guaranteeing compliance with the law and increasing the responsibility of public authorities and local governments (their

officials) for the proper performance of their duties in this area of public policy; a necessary component of initiating further reforms and implementing new projects and programs to prevent domestic violence in the country. It is proved that in order to increase the role of public control in the field of prevention and counteraction to domestic violence, it would be expedient to expand the range of subjects and forms of this type of control directly in the Law of Ukraine «On Prevention and Counteraction to Domestic Violence».

Key words: public control, domestic violence, state policy, prevention, combating, public organization.

Постановка проблеми. У 2021 році в Україні було зафіксовано 326 тис. звернень громадян про факти домашнього насильства, як виявилось це на 56% більше ніж у 2020 році. Відповідно це вплинуло і на реакцію з боку правоохоронців – загалом поліцією було складено на 10% більше матеріалів про такі факти, а кількість тих осіб, які перебувають на обліку за вчинення домашнього насильства збільшилася на 11%. Яким чином можна пояснити подібний парадокс: зі збільшенням уваги суспільства та держави до цієї проблематики, розширенням соціально-правових заходів реагування – зростає рівень цього негативного явища. Вважаємо, що насправді динаміка у цій сфері правовідносин не така вже і сумна. Так, фактичних проявів домашнього насильства в українському суспільстві забагато, але щороку їх не стає більше у геометричній прогресії. Просто з часом латентність цих процесів стає меншою, закономірним наслідком чого стає збільшення показників офіційної статистики. За словами заступниці Міністра внутрішніх справ К. Павліченко: *«українці все більше визнають домашнє насильство проблемою та не бояться говорити про нього»* [1].

Чи можна розраховувати, що війна в нашій країні консолідує українські родини і цілком чи частково усуне цю проблему. Ще напередодні повномасштабного військового вторгнення держави-агресора в Україну (у лютому 2022 року) експерти з цих питань наголошували: *«...війна і карантин, зростання захворюваності, економічна нестабільність, звісно, все це позначається на стосунках у родинях та ситуації з домашнім насильством: під час стресу люди стають агресивнішими, втрачають рівновагу, зловживають алкоголем. Це не означає, що всі зразу вдаються до насильства, – просто в тих родинях, де вже були передумови чи, припустимо, «аб'юз» у стосунках ще не був таким помітним, ситуація погіршується дуже швидко»* [2]. Тож, з урахуванням вирішення обумовлених війною нагальних потреб українців, науковому колу не слід забувати і про дослідження окремих аспектів подолання домашнього насильства.

Стан опрацювання проблематики. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» серед системи суб'єктів, що здійснюють заходи у зазначеній сфері згадує про громадян України, *громадські об'єднання* та іноземні неурядові організації. Водночас у науковій літературі висвітлення ролі, місця, напрямів і форм роботи громадських організацій у сфері запобігання та протидії домашньому насильству не можна вважати достатнім. Можна погодитися із зауваженням К. Левченко та О. Швед, що через це відсутнє цілісне уявлення про систему запобігання та протидії домашньому насильству, що знижує ефективність політики його попередження та боротьби з цим явищем [3, с. 74]. Питання участі громадськості у вирішенні вказаних соціально-правових проблем у своїх наукових роботах розглядали деякі вітчизняні та іноземні вчені. Наведемо прізвища тих з них, публікації яких було проаналізовано при написанні цієї статті: К. Буміллер, С. Вітвіцький, І. Гамбург, А. Крупник, К. Левченко, Г. Пришляк, О. Савченко, Н. Шамрук, О. Швед. Звісно, що переліком робіт наведених авторів стан наукової розробки вказаної проблематики не вичерпується. Але широке формулювання загальних цілей діяльності громадських інституцій, спрямованої на подолання домашнього насильства, потребує конкретизації. Одним з таких напрямів участі громадськості у запобіганні та протидії домашньому насильству, який потребує окремої уваги з боку наукової спільноти є громадський контроль.

Метою цієї статті є встановлення ролі громадського контролю у реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а також з'ясування правових підстав його здійснення, задля окреслення можливих перспектив подальшого удосконалення українського законодавства.

Виклад основного матеріалу. Боротьба з домашнім насильством виходить далеко за рамки деліктологізації дій окремих осіб (кривдників). Ця сфера публічно-правової діяльності включає втручання у приватне життя дорослих та неповнолітніх осіб (членів сім'ї, родичів, інших осіб, які пов'язані спільним побутом) у спробі змінити їхню найінтимнішу поведінку (і тут йдеться не лише про сексуальні стосунки, а й про звичаї, релігійні переконання, віросповідання, традиції тощо, які не можуть розглядатися як виправдання будь-яких форм домашнього насильства) [4, с. 187-188]. Те, що прояви і негативні наслідки домашнього насильства мають місце у приватному домашньому житті, не означає, що ці відносини не належать до сфери відповідальності держави. Жертвам домашнього насильства мають надаватися такий же захист і допомога з боку системи правосуддя та державних установ, як й іншим жертвам правопорушень [5].

Державна політика у цій сфері спрямована на забезпечення комплексного інтегрованого підходу до подолання домашнього насильства, надання всебічної допомоги постраждалим особам та утвердження ненасильницького характеру приватних стосунків. Ефективність цієї діяльності, суб'єктами здійснення якої є переважно державні органи, залежить від якості ефективного реагування на факти домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалим особам, належного розслідування фактів домашнього насильства, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміни їхньої поведінки. Це у свою чергу залежить від рівня правового урегулювання зазначених питань, та наявного арсеналу організаційно-правових заходів. Запобігання та протидія домашньому насильству будується зокрема і на засаді взаємодії цих суб'єктів з громадськими об'єднаннями, неурядовими організаціями, засобами масової інформації (далі – ЗМІ) тощо.

Громадські інституції та громадянське суспільство відіграють вирішальну роль у запобіганні та протидії насильству. Вказані суб'єкти надають багато послуг жертвам насильства та проводять інформаційні кампанії, спрямовані на зміну ситуації, але така діяльність стримується недостатнім і непостійним фінансуванням. Зазначена стаття витрат в Україні, як, до речі, й в багатьох інших економічно нестабільних країнах, умовно кажучи, є дотаційною (багато інноваційних проєктів фінансується за рахунок коштів міжнародних установ чи громадських організацій інших країн). Водночас, на підставі проведених досліджень аналітики наголошують, що фінансові витрати через наслідки домашнього насильства також досить відчутні для бюджету кожної держави. Так, фінансові втрати лише через насильство стосовно жінок щорічно становлять близько 34 млрд € (євро) на країну ЄС, відповідно 555 € на душу населення [5]. А відповідно, кожна окрема громада і суспільство в цілому має право не лише ініціювати виділення коштів на проведення превентивних, протекційних, відновлювальних заходів у цій сфері, брати у таких заходах безпосередню участь, а й здійснювати контроль (у передбачених законом формах) за їх ефективним і цілеспрямованим використанням.

Тож, серед низки інших напрямів участі громадськості у запобіганні та протидії домашньому насильству, взаємодія відповідних суб'єктів цієї діяльності включає зокрема і громадський контроль, який на думку вчених, наприклад, С. Вітвіцького, на сучасному етапі розвитку суспільства та держави є потужним чинником залучення громадськості до демократичних процесів [6, с. 107]. *Громадський контроль* розглядається як інструмент громадської оцінки ступеня виконання органами влади та іншими підконтрольними об'єктами

їхніх соціальних завдань. Тобто, характерні відмінності громадського контролю від будь-якого іншого виду контролю лежать у суб'єктно-об'єктній сфері і полягають у тому, що, по-перше, громадський контроль здійснюється саме громадськістю (організованою та неорганізованою), і, по-друге, що у процесі здійснення громадського контролю контролюється виконання саме соціальних завдань, безпосередньо пов'язаних із захистом і реалізацією прав і свобод громадян, задоволенням та узгодженням соціальних потреб та інтересів населення [7, с. 99].

Якщо аналізувати положення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», то у ч. 1 ст. 34 законодавець передбачає саме «організовану» форму здійснення громадського контролю, згадуючи лише про громадські об'єднання, члени або уповноважені представники яких, з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом, можуть здійснювати громадський контроль за здійсненням заходів та реалізацією державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству» [8]. З наведеного стає очевидним, що для громадян громадський контроль (виходячи з приписів закону), фактично реалізується не безпосередньо, а опосередковано, через інші громадські інституції зі властивими їм формами реалізації своїх повноважень (прав). При цьому названий Закон конкретного переліку форм (заходів) здійснення громадського контролю не містить, але їх можна знайти в інших законодавчих актах. Так відповідно до ст. 21 Закону України «Про об'єднання громадян» громадські об'єднання мають право: звертатися у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами; одержувати у порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації; брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проєктів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя (у тому числі реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству); проводити мирні зібрання; здійснювати інші права, не заборонені законом [9]. Також доцільно згадати про право громадян звернутися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована, або веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної

петиції (порядок її подання та розгляду визначено у Законі України «Про звернення громадян» (ст. 23-1)). Для створення електронної петиції її автор (ініціатор) заповнює спеціальну форму на офіційному веб-сайті органу, якому вона адресована, або веб-сайті громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронних петицій, та розміщує текст електронної петиції [10]. Як переконує практика, ініціювання та просування петиції, заповнення її форми (зادля отримання очікуваного результату – задоволення петиції) потребують необхідної організації та кваліфікованої підтримки, що більш здатні забезпечити громадські форми самоорганізації.

У ч. 2 ст. 34 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» зазначено, що звіти за результатами громадського контролю доводяться до відома спеціально уповноважених органів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і враховуються ними під час визначення пріоритетів та основних напрямів державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а також під час розроблення відповідних регіональних програм [8].

В контексті нашого дослідження доцільно нагадати про те, що ще у 2011 році Радою Європи було підготовлено та відкрито до підписання Конвенцію про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульську конвенція) [11]. Конвенція намагається забезпечити більшу політичну та фінансову підтримку роботи громадськості. Сторони (держави-учасників) повинні визнавати, заохочувати та підтримувати громадські утворення, даючи їм змогу виконувати свою роботу найкращим чином, сприяти співпраці між державними установами та громадськими організаціями та забезпечувати достатнє фінансування. Конвенція зобов'язує Сторони проводити збір статистичних даних у своїх країнах, наприклад адміністративних даних, зібраних службами, громадськими організаціями та юридичними особами. Звіти мають містити конкретні деталі щодо потерпілих і правопорушників, такі як стать, вік та вид насильства, зв'язок між кривдником і жертвою та місце делікту. Сторони також мають сприяти дослідженням причин і наслідків насильства та проводити опитування населення з метою встановлення обсягів і частоти цього явища. Ця інформація має бути доступна для громадськості та групи спеціалістів, що стежать за реалізацією конвенції. До речі Конвенція застосовується як у мирний так і у воєнний час, що видається актуальним для нашої держави саме зараз. В Україні було декілька намагань ратифікувати дану Конвенцію, але поки що без результату.

Слід зазначити, що політика запобігання та протидії домашньому насильству в економічно розвинених та цивілізованих країнах світу здійс-

нюється на концептуальному рівні. Уряди держав витрачають чималі кошти на розвиток нових проєктів та програм протидії цьому явищу, наданню допомоги жертвам насильства, аналізу стану та ефективності заходів, що проводяться.

Наприклад, в Іспанії Закон з питань гендерного насильства (27/2003) передбачає, що збирання даних і забезпечення консультацій з питань насильства за гендерною ознакою виконує Державний центр спостереження за насильством стосовно жінок (ст. 30). Він залучає до своєї діяльності автономні громади, місцеві органи влади, соціальних партнерів, асоціації споживачів, жіночі організації національного рівня, а також найбільші представницькі об'єднання роботодавців і профспілки [12].

Стратегія запобігання домашньому насильству у Великій Британії у 2021-22 роках спрямована на трансформацію всієї реакції суспільства на домашнє насильство, щоб запобігати правопорушенням, підтримувати жертв та переслідувати винних (кривдників). Уряд Англії та Уельсу визнав тривожним зниження за останні роки обсягів, направлених правоохоронцями до суду звинувачень, судових переслідувань і засуджень за зґвалтування та сексуальні злочини, інші прояви домагання. Тому було ініційовано та проведено наскрізний аналіз реагування системи кримінального правосуддя щодо подібних проявів домашнього насильства. Ця робота стала результатом спільних зусиль між Міністерствами юстиції, внутрішніх справ, Генеральною прокуратурою, поліцією за участі фахівців, включаючи представників добровільного та громадського сектору. Звіт показав, що в період між 2015/16 і 2019/20 рокам, коли кількість зареєстрованих випадків сексуальних злочинів зростає з 24093 до 43187, частка справ, які завершувалися «обвинуваченням/вироком» знизилася з 13% до 3%. У подальшому, на підставі цього Звіту та встановлених у результаті аналізу причин такої динаміки, Урядом Англії та Уельсу із залученням фахівців громадського сектору, включаючи правозахисні організації, було розроблено План дій щодо покращення ситуації у зазначеній сфері державної політики. Зокрема Міністерство юстиції збільшило основне фінансування центрів підтримки зґвалтування на 50% (з 8 млн £ (фунтів стерлінгів) до 12 млн £ на рік), а також продовжило дію Фонду підтримки зґвалтування до березня 2023 року, щоб гарантувати, що служби підтримки, разом з представниками громади та громадських організацій можуть продовжувати надавати психологічну та практичну підтримку жертвам. Крім того, щоб переконатися, що жертви знають, чого вони можуть очікувати від поліції, прокуратури, судів та інших інститутів кримінального правосуддя, представники громадськості запропонували переглянути Кодекс

поведінки для жертв злочинів в Англії та Уельсі («Кодекс жертв» у новій редакції), який набув чинності у квітні 2021 року. Ця життєво важлива робота заклала основи для ефективного законодавства в цій сфері [13, с. 8-12]. На даному прикладі, наглядно простежується повний ланцюг активного залучення громадськості до реалізації певних питань політики у сфері запобігання та протидії насильству – від втілення елементів громадського контролю до конкретного результату.

Звичайно, як юридична наука так і законодавство містить більшу кисть форм здійснення громадського контролю у різних сферах державної діяльності. Вдалим зразком, за нашим переконанням, є окреслення форм громадського контролю у Законі України «Про національну безпеку України». Відповідно до ст. 10 цього правового акту громадським об'єднанням, зареєстрованим у встановленому законом порядку, гарантується відповідно до Конституції і законів України, а також статутних положень можливість: 1) отримувати в установленому порядку від державних органів інформацію з питань діяльності складових сектору безпеки і оборони, крім інформації з обмеженим доступом; 2) здійснювати дослідження із зазначених питань національної, публічно презентувати їх результати, створювати для цього громадські фонди, центри, колективи експертів тощо; 3) проводити громадську експертизу проектів законів, рішень, програм, представляти свої висновки і пропозиції для розгляду відповідним державним органам; 4) брати участь у громадських дискусіях та відкритих парламентських слуханнях з питань діяльності і розвитку сектору безпеки і оборони, питань правового і соціального захисту військовослужбовців тощо [14]. Як бачимо, громадський контроль у сфері безпеки і оборони, серед іншого, передбачає проведення громадської експертизи, про що не згадується чомусь навіть у ст. 21 Закону України «Про об'єднання громадян». *Громадська експертиза* діяльності органів виконавчої влади є складовою механізмом демократичного управління державою, який передбачає проведення інститутами громадянського суспільства, громадськими радами оцінки діяльності органів виконавчої влади, ефективності прийняття і виконання такими органами рішень, підготовку пропозицій щодо розв'язання суспільно значущих проблем для їх врахування органами виконавчої влади у своїй роботі. Орган виконавчої влади сприяє інституту громадянського суспільства у проведенні громадської експертизи у разі надходження від нього письмового запиту із зазначенням предмета і мети громадської експертизи [15]. У нашому випадку таким «предметом» може стати будь-яке питання, яке стосується запобігання домашньому насильству, а метою – підвищення

ефективності цієї діяльності, покращення правового захисту жертв насильства тощо.

Крім того, слід наголосити, що згадуваний вище Закон України «Про національну безпеку України» до суб'єктів громадського контролю у зазначеній сфері відносить і ЗМІ, які висвітлюючи питання національної безпеки і оборони, інформують суспільство про стан захисту національних інтересів України. Стамбульська конвенція також акцентує увагу на ролі мас-медіа у питаннях протидії домашньому насильству. У ст. 17 Конвенція закликає держави заохочувати сектор інформаційно-комунікаційних технологій та ЗМІ, з належною повагою до свободи висловлювань та їхньої незалежності, брати участь у розробці та здійсненні політики та запровадженні керівних принципів і стандартів саморегулювання для запобігання насильству стосовно жінок та підвищення поваги до їхньої гідності [11].

Висновки. Тож, за результатами даного дослідження було встановлено, що громадський контроль за дотриманням законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є:

- формою організованого та переважно опосередкованого впливу громадян (як жертв домашнього насильства, так і не обмеженого кола інших небайдужих осіб з активною громадянською позицією) на ефективність державної політики щодо запобігання та протидії домашньому насильству;

- одним із засобів гарантування дотримання законодавства та підвищення відповідальності органів державної влади і місцевого самоврядування (їх посадових осіб) за належне виконання ними їх обов'язків за даним напрямом державної політики;

- необхідним компонентом ініціювання подальших реформ та впровадження новітніх проектів і програм запобігання домашньому насильству в державі.

Мусимо констатувати, що зазначена проблематика залишається бути актуальною і в умовах війни. Тому для підвищення ролі громадського контролю у сфері запобігання та протидії домашньому насильству було б доцільно розширити коло суб'єктів та форми здійснення цього виду контролю безпосередньо у нормах Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Напрацювання відповідних пропозицій до законодавства стане предметом наших подальших науково-прикладних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Павліченко Катерина. Домашнє насильство перестають замовчувати: *Сторінка Facebook*, 13 січня 2022 року. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=292956656193324&id=100064369764525 (дата звернення: 22.05.2022).

2. Скіпальська Г. Подвійна війна: що відбувається з домашнім насильством в умовах конфлікту на Сході? URL: <https://rpr.org.ua/news/podviyna-viyna-shcho-vidbuvaietsia-z-domashnim-nasylstvom-v-umovakh-konfliktu-na-skhodi/> (дата звернення: 22.05.2022).
3. Левченко К.Б., Швед О.В. Громадські організації України в системі запобігання та протидії домашньому насильству. *Право і безпека*. 2020. № 1(76). С. 74–82. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2020.1.10>.
4. Bumiller, K. (2010). The Nexus of Domestic Violence Reform and Social Science: From Instrument of Social Change to Institutionalized Surveillance. *Annual Review of Law and Social Science*. Vol. 6: 173–193. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-lawsocsci-102209-152813>.
5. Stop domestic violence against women. *Council of Europe*. URL: https://www.coe.int/t/dg2/equality/DOMESTICVIOLENCECAMPAIGN/FAQ_en.asp#P59_4532 (дата звернення: 21.05.2022).
6. Вітвіцький С. Громадський контроль як чинник розвитку демократичної держави. *Evropský politický a právní diskurz*. 2014. Sv. 1, Vyd. 5. С. 101–108.
7. Крупник А. С. Громадський контроль: сутність та механізми здійснення. Теоретичні та прикладні питання державотворення. 2007. № 1. С. 96–115.
8. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#n67> (дата звернення: 20.05.2022).
9. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. Дата оновлення: 16.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#n293> (дата звернення: 22.05.2022).
10. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#n145> (дата звернення: 22.05.2022).
11. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence Istanbul, 11.V.2011. Council of Europe Treaty Series, No. 210. URL: <https://rm.coe.int/168008482e>.
12. Ley 27/2003, de 31 de julio, reguladora de la Orden de protección de las víctimas de la violencia doméstica. (n.d.). URL: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2003-15411>.
13. Home Office. (2021). Implementation of the Council of Europe Convention on Combating Violence Against Women and Girls and Domestic Violence (Istanbul Convention) – 2021 Report on Progress, 70.
14. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Дата оновлення: 24.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n93> (дата звернення: 25.05.2022).
15. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 р. № 976. Дата оновлення: 19.03.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF/conv#Text> (дата звернення: 25.05.2022).